

יחסי איראן רוסיה: המשך שותפות לצד ניגודי אינטרסים

בת חן פלדמן ודניאל ראקוב | 3 באוגוסט, 2021 | גיליון 1504

בשנה האחרונה מתחזקות במזרח התיכון המגמות הדוחפות את רוסיה ואת איראן לשמר יחסים קרובים, אף כי ניגודי אינטרסים מונעים מהשתיים להפוך לבעלות ברית אסטרטגיות. אמנם הן מתאמות עמדות במשא ומתן הנערך בווינה לגבי חזרה להסכם הגרעין, משתפות פעולה במספר מרחבים לדחיקת השפעה אמריקאית, וניכרת עליה בפומביות הקשרים הצבאיים-ביטחוניים שצפויים להניב עסקאות נשק. רוסיה אף מעבירה מעת לעת לירושלים מסרי ריסון, מחשש להתפתחות הסלמה מהירה בין ישראל לאיראן בזירה הצפונית. עם זאת, רצונה של מוסקבה להגביל את ההתבססות האיראנית בסוריה עומדת בעינה ותאפשר לישראל מרחב תמרון בזירה זו. על כן, לישראל עשוי להיות תפקיד בונה בקידום שיח מדיני בין ממשלי ביידן ופוטין על סוריה.

בשנה האחרונה המשיכו רוסיה ואיראן להדק את הקשרים המדיניים ביניהן. במוקד - תיאום עמדות ביחס להסכם הגרעין. בקיץ-סתיו 2020 רוסיה התנגדה בתקיפות, לרבות במועצת הביטחון של האו"ם, לניסיון של ממשל טראמפ להפעיל את מנגנון ה-snapback ולמנוע את הסרתו של אמברגו הנשק על איראן. במשא ומתן המתקיים בווינה לגבי החזרה ליישום הסכם הגרעין, שהחל לאחר שהנשיא ביידן נכנס לבית הלבן - העמדות הרוסיות הן הקרובות ביותר לעמדות של איראן ביחס לאלה של שש המעצמות המעורבות במשא ומתן. בנוסף, מוסקבה מגלה גישה סלחנית כלפי ההפרות המתמשכות של איראן בתחום העשרת האורניום וצבירת המלאים, אף כי היא קוראת לטהראן להימנע מכך. זאת ועוד, הרוסים פסימיים לגבי היכולת להגיע להסכמות עם איראן על הגבלת יכולותיה הטיליות או ביחס למדיניותה האזורית האגרסיבית, ולכן גם מתנגדים לדרישה האמריקאית לכלול בהסכם הנדון התייחסות לסוגיות אלה.

שר החוץ האיראני, מחמד ג'וואד זריף, ביקר במוסקבה בינואר 2021, סמוך לכניסת ממשל ביידן לתפקיד, שם חתם על הסכם שיתוף פעולה עם רוסיה בנושא "ביטחון מרחב המידע" (הכולל בראיה הרוסית את תחום הסייבר). יצוין, כי רבים פרשו את ההסכם ככוונה לשיתוף פעולה טכנולוגי בין המדינות, אך בפועל, הוא מכון בעיקר לקדם תפיסות עולם דומות בארגונים הבינלאומיים בנוגע לריבונות במרחב הקיברנטי ואי-התערבות בענייני הפנים.

אומנם חלפו תשעה חודשים מאז הסרת האמברגו מעל מכירות נשק לאיראן, מבלי שרוסיה ואיראן הצהירו בפומבי על עסקאות חדשות, אך מאחורי הקלעים, שיתוף הפעולה ביניהן

בתחום זה הולך ומעמיק. ערב פסגת פוטין-ביידן (16 ביוני) פורסם בתקשורת האמריקאית, כי רוסיה עומדת לספק לאיראן לוויין צילום, שיאפשר לה מודיעין מדויק גם לצרכים צבאיים. עם זאת, הנשיא פוטין הכחיש כי קיימת כוונה רוסית למכור לאיראן לוויין, וטען כי גם בתחומי מכירות נשק נוספים בין המדינות אין התקדמות.

אפיזודה זו ממחישה, כי מעטפת הסנקציות האמריקאיות הרחבה על איראן ועל רוסיה דוחקת את השתיים להסתיר מעיני התקשורת את היקף הקשרים הביטחוניים ביניהן. כך, בעקבות חקיקת CAATSA מסתכנות כל המדינות הרוכשות נשק ממוסקבה במחיר מדיני וכלכלי גבוה מול וושינגטון. אלא שמוסקבה מצידה נקטה מהלכי חקיקה כדי לשחרר גופים ביטחוניים מחובת פרסום והטילה עונשים כבדים על עיתונאים שפרסמו קשרים כאלה. תעשיית הנשק הרוסית זקוקה מאוד לשוק האיראני, ומסוגלת להעניק לטהראן תנאי מימון טובים ולטווח ארוך, כמענה לקשיים הפיננסיים הנוכחיים של איראן.

איראן, שבלאו הכי נמצאת תחת סנקציות, אינה חוששת מרכישת נשק רוס, ובהיעדר חלופות טובות לרכש פלטפורמות נשק מתקדמות היא עשויה לחתום על עסקאות חדשות עם רוסיה לאחר שיתבררו תוצאות ההידברות בווינה. בעבר הביעה איראן עניין ברכישת מטוסי קרב מסוג Su-30, מטוסי אימונים מסוג Yak-130, מערכת ההגנה האווירית S-400, צוללות דיזל, ספינות שטח, מערכות חוף-ים מסוג Bastion (המצוידות בטילי יאחונט) וטנקי T-90.

בחודשים האחרונים ניכרה גם עליה בהיקף שיתוף הפעולה הצבאי בין המדינות, בפרט בתחום הימי. דווח, כי מתחילת 2021, חיל הים הרוסי אבטח ספינות איראניות בים התיכון בדרכן לסוריה. סוכנות הידיעות הרוסית הממלכתית "ספוטניק" דיווחה באפריל על אודות הקמת מנגנון תיאום רוסי-איראני-סורי בים התיכון, במטרה להבטיח את אספקת הנפט מאיראן לסוריה. דיווחים אלה מצטיירים כמסר לישראל, על רקע הייחוס לישראל את התקיפות נגד ספינות איראניות, אשר לפי המקורות הישראליים, נשאו לסוריה נשק "מפר איוון" ולא רק מטעני נפט. בפברואר, ערב תחילת השיחות בווינה, רוסיה קיימה תרגיל צבאי ימי משותף עם איראן (ובניגוד לדיווחים איראניים מוקדמים, סין לא הצטרפה אליו). ספינות איראניות השתתפו לראשונה ביולי במפגן לרגל יום חיל הים הרוסי, בסט. פטרבורג. לצד זאת, כוחות צבאיים רוסיים ואיראניים בסוריה מוסיפים לשותף פעולה להגנת משטר אסד, אך בנוסף גם דווחו מתיחויות ביניהם, המתדרדרות לעתים להתנגשויות אלימות בין כוחות פרוקסי משני הצדדים.

בנוסף, רוסיה חיזקה השנה את קשריה עם ארגון חזבאללה הלבנוני, והמשיכה לשמור על קשרים בפרופיל גבוה עם 'חשד אל-שעבי', המאגד עשרות מיליציות פרו-איראניות בעיראק. במאסר ביקרה משלחת חזבאללה במוסקבה, לראשונה זה כעשור, ונועדה עם שר החוץ סרגיי לברוב – הדמות הבכירה ביותר שפגשה את נציגי הארגון אי פעם. בניגוד למדינות אירופה או ארצות הברית, רוסיה מתנגדת להגדרת חזבאללה ארגון טרור, רואה בו כוח פוליטי

לגיטימי בלבנון ומקיימת עמו קשרים הדוקים במסגרת הלחימה המשותפת עם איראן בסוריה. באפריל ביקר במוסקבה פאלח אל-פיאד, ראש ארגון הגג 'חשד אלשעבי', ונפגש עם ניקולאי פטרושב, המזכיר של מועצת הביטחון הרוסית. פורמלית, פלח הוא מקבילו של פטרושב בהיררכיה העיראקית, אולם בארצות הברית אין נכונות לקיים עמו קשר בשל זיקתו העמוקה לאיראן.

בד בבד, נמשכים ניגודי האינטרסים בין רוסיה לבין איראן, והם משפיעים על היכולת של שתי המדינות להעמיק את היחסים ביניהן. החשדנות העמוקה כלפי רוסיה בצמרת האיראנית הומחשה בהדלפה מאפריל של הקלטה, שבה האשים שר החוץ האיראני את רוסיה בניסיון לסכל את ההגעה להסכם הגרעין ב-2015. האיראנים כעסו על כך ששר החוץ לברוב, בנסיעתו למדינות המפרץ במאס האחרון, הכריז בדוחה על הקמת מסגרת מדינית חדשה הכוללת את רוסיה, את טורקיה ואת קטר. טהראן מוטרדת עקב ה"דילוג" עליה בנסיעה זו, כמו גם בגין הקמת מסגרת לקידום ההסדרה הפוליטית בסוריה, הנתפסת באיראן כמתחרה ל"פורום אסטנה" - האיראני-רוסי-טורקי. הקשרים המתהדקים של מוסקבה עם מדינות המפרץ ועם ישראל (ובפרט ההשלמה עם התקיפות נגד יעדים איראניים בסוריה) - נתפסים כנוגדים את האינטרסים הביטחוניים האיראניים. מחלוקת נוספת בין המדינות היא אספקת החיסונים מסוג "ספוטניק" נגד נגיף הקורונה מרוסיה לאיראן, כאשר באיראן נשמעות ביקורות על כי רוסיה אינה מספקת את החיסונים בכמות ובקצב שסוכמו.

הקשרים הכלכליים הרוסיים-איראניים מדשדשים זה שנים רבות, כנראה בשל התחרות ביניהן בשוק האנרגיה ואטרקטיביות מוגבלת של ההיצע המסחרי הרוסי למשק האיראני. הציפיות לחתימת הסכם מסגרת אסטרטגי חדש בין רוסיה לבין איראן (בדומה להסכם שנחתם במאס בין סין לבין איראן) לא התממשו. הצדדים ציינו במאס את הארכתו של "ההסכם לגבי העקרונות הבסיסיים ליחסים בין רוסיה לבין איראן", שנחתם ב-2001. בפועל, מדובר ב-non-event, שכן ההסכם מוארך אוטומטית מדי 5 שנים, אלא אם אחד הצדדים מתנגד לכך.

סיכום והערכה

איראן ורוסיה הינן שותפות לשורה של אינטרסים אזוריים ובינלאומיים, ובראשם צמצום ההשפעה והנוכחות האמריקאית במזרח התיכון, אולם שורת מחלוקות מגבילה את עומק היחסים.

ועדיין, ניתן לזהות מספר מגמות שיעניקו יתר תוקף להמשך שיתוף הפעולה הרוסי-איראני בחודשים הקרובים. ראשית, כמעט בכל תרחיש הנוגע לעתיד הסכם הגרעין, יחסיה של טהראן עם המערב יוסיפו להיות מתוחים, כך שלא תוכל לוותר על שותפות עם מוסקבה (וגם עם בייג'ינג). זאת, במיוחד נוכח התחזקותו של המחנה השמרני באיראן עם בחירתו של איבראהים ראסי לנשיאות. שנית, אם יחודש הסכם הגרעין, איראן תוכל לחזור לשוק הנפט העולמי, שרוסיה היא שחקן משמעותי בוויסות המחירים שלו באמצעות "אופ"ק פלוס". לכן יהיה צורך גובר לתאם את הפעילות האנרגטית שלהן. שלישית, יציאת הכוחות האמריקאיים

מאפגניסטן תחייב את מוסקבה וטהראן להדק קשר ביניהן כדי למנוע את זליגתם של איומי אסלאם קיצוני לשטחן.

מבחינת ישראל – רוסיה חוששת שהסלמה צבאית ישראלית-איראנית על אדמת סוריה תפגע באינטרסים שלה, ומבקשת לרסן את הפעילות הישראלית (כפי שהשתקף גם בפרסומים מטעם צבא רוסיה, החל ב-22 ביולי, כנראה עקב ריבוי תקיפות שיוחסו לישראל בימים שקדמו לכך). עם זאת, נוכח אינטרסים רחבים יותר של רוסיה, המשותפים לה ולאיראן, וכן מגבלות העוצמה הרוסית בסוריה, מוסקבה תעדיף להימנע ממהלכים אקטיביים להגבלת התבססות איראן בשטח המדינה, אלא להוסיף ולהעלים עין מפעולותיה של ישראל בזירה זו. אם תתפתח הידברות אמריקאית-רוסית עמוקה ביחס לסוריה, שתלווה נכונות לתמורות מסוימות מצד וושינגטון, רוסיה עשויה לאמץ גישה אקטיבית יותר נגד איראן. לישראל עשוי להיות תפקיד בקידום שיח כזה, גם אם הסיכוי לכך נראה כעת נמוך בשל חוסר אמון בין מוסקבה לווינגטון.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט